

*Збарський В.К.,**д.е.н., професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України**Збарська А.В.,**к.е.н., асистент кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

МІСЦЕ ІНВЕСТИЦІЙ У РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті дано оцінку інвестиційного забезпечення формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств України.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, економічна ефективність, землезабезпечення, інноваційні технології, матеріально-технічна база.

Постановка проблеми. Необхідною умовою розвитку будь-якої галузі аграрного сектору є цілеспрямована інвестиційна діяльність. При цьому активна економічна діяльність аграрних підприємств певною мірою залежить від обсягів і форм інвестицій, тому що останні формують виробничий потенціал на новій науково-технічній базі, а також визначають конкурентні позиції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Від інтенсивності й результативності інвестиційних процесів залежать успіх перетворень насамперед у сферах економічного, політичного та соціального життя, побудова цивілізованого суспільства. Не розкриваючи всі чинники кризових явищ, які склалися в аграрному секторі України, можна стверджувати, що відсутність дієвого механізму інвестування матеріально-технічної бази спричинила руйнівні процеси в економіці аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Успішна інвестиційна діяльність аграрних товаровиробників значною мірою залежить від їх матеріально-технічного забезпечення. Питання реформування матеріально-технічної бази на національному, регіональному та господарському рівнях, економічної ефективності використання її елементів, визначення нормативної потреби основних засобів на виробництво сільськогосподарської продукції, коригування вартісних параметрів нормативної потреби в основних виробничих засобах значною мірою опрацьовано В. Більським, О. Захарчуком, М. Геруном, М. Могиловою, Г. Підлісецьким, Я. Білоусько, М. Михайловим, П. Саблуком, М. Кисілем, П. Стецюком та О.В. Вишневецькою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність чи нестача інформації про інвестиційну діяльність зумовлює недостовірність висновків, а також призводить до прийняття неефективних інвестиційних рішень та вилучення інвестиційних капіталів іноземними інвесторами. Проведення ефективної державної регіональної інвестиційної політики в умовах економічного середовища, яке зазнає динамічних змін, неможливе без розроблення інформаційно-аналітичної системи, що дає змогу оперативного відстежувати ситуацію, яка змінюється у часі і просторі.

Головна мета інвестиційної політики у цьому напрямі – зупинити спад виробництва, а також забезпечити виготовлення конкурентоспроможної вітчизняної сільськогосподарської продукції за рахунок активізації залучення інвестицій [2].

В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів особливого значення набуває встановлення черговості у вирішенні перелічених проблем. Інакше кажучи, має здійснюватися ранжування останніх і визначення шкали їх переваг у часі й просторі, тобто мають розставлятися економічні й інвестиційні пріоритети.

Розглядаючи регіон як цілісну систему, можна побачити, що стан цієї системи перебуває в залежності від численних факторів, роль яких змінюється, впливає на ритм і результативність відтворювального процесу. Кількісний вимір багатьох економічних явищ ускладнюється інфляційними процесами, багатовимірністю показників, які характеризують інвестиційну діяльність.

Оцінку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, регіону, об'єднань і загалом по державі щодо формування матеріально-технічної бази здійснюють за даними статистичної звітності. При цьому застосовуються методи, підходи і показники макроекономічних оцінок, які, як правило, мають експертний характер. Якщо методи проектного аналізу для мікрорівня достатньо глибоко опрацьовані й поширені у світі, то методи макроекономічних оцінок використовуються незначною кількістю дослідників-експертів і, як правило, рідко висвітлюються у літературних джерелах.

Проте інвестиційна діяльність як складне економічне явище вимагає комплексних оцінок. На нашу думку, досліджуючи методичні підходи до оцінки інвестиційних процесів щодо формування матеріально-технічної бази, не слід обмежуватися лише аналізом реалізації інвестицій та оцінкою ефективності інвестиційних проектів. Тут необхідно забезпечити комплексний підхід до оцінки всіх аспектів інвестиційної діяльності: аналізу масштабів, напрямів і пріоритетів інвестиційної діяльності; визначення ефективності інвестицій; оцінки інвестиційного клімату, умов інвестиційної діяльності та інвестиційної привабливості; оцінки джерел фінансування інвестицій. Зазначені аспекти оцінок аналізуються на всіх рівнях, однак зміст, підходи, методи і показники аналізу здебільшого відрізняються. Винятком є наскрізні показники динаміки, структури і ефективності інвестицій.

Аналіз масштабів, напрямів, структури і пріоритетів інвестиційної діяльності здійснюється традиційними статистико-економічними методами. Якщо масштаб інвестицій характеризують показники їх загального обсягу, то рівень інвестування відбивається у показниках обсягу інвестицій, що припадає на 1 га сільськогосподарських угідь, на одне підприємство, на одного працівника тощо (табл. 1). Обсяги інвестицій у фактичних цінах відповідних років характеризують масштаб інвестиційної діяльності, а динаміка показника у порівняльних цінах – зміни цього масштабу. Аналіз структури інвестицій

та структурних зрушень свідчить відповідно про поточні пріоритети та їх зміну в часі. Зміст аналізу показників обсягу і структури інвестицій на різних рівнях мало відрізняється.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріально-технічна база аграрного підприємства – це сукупність засобів і предметів праці, які використовуються у сільськогосподарському виробництві. Дослідження показали, що в умовах ринкової економіки для розширеного відтворення на підприємствах необхідно постійно залучати додаткові інвестиції, без яких не можуть відтворюватися у зростаючих розмірах фактори і фонди відтворення. Інвестиції здійснюються усі суб'єкти господарювання, держава, приватні підприємці.

За твердженням Г.М. Підлісецького, «на сучасному етапі розвитку суспільства сільськогосподарське виробництво не може ефективно працювати без розвинутої матеріально-технічної бази, спроможної забезпечити відповідний технологічний рівень. За будь-якої форми власності важливим фактором раціонального господарювання, відносин власності, приватизації майна є визначення відповідної вартості засобів виробництва. Вартість засобів виробництва, яка не відповідає сучасному рівню цін, зумовлює зниження ціни виробництва, хибну уяву про прибутковість, ускладнює процеси відтворення матеріально-технічної бази» [6, с. 5].

Успішна інвестиційна діяльність аграрних товаровиробників значною мірою залежить від їх ресурсного забезпечення. Склад матеріально-технічних ресурсів у сільськогосподар-

ських підприємствах Черкащини за період 2005-2016 рр. наведено в табл. 2.

Специфіка сільськогосподарського виробництва, зокрема функціонування його основного капіталу, визначає необхідність створення відповідної системи економічного сприяння. Вплив умов ринкових трансформацій на інвестиційну діяльність виявляється у децентралізації джерел інвестування за нестачі або відсутності внутрішніх інвестиційних ресурсів. Тому одним із пріоритетних завдань розвитку сільськогосподарських підприємств виступає відновлення і відтворення основного капіталу, що зумовлює необхідність і доцільність удосконалення законодавчо-нормативних актів, фінансово-кредитного механізму, цінової політики тощо.

В умовах конкурентної ринкової економіки дещо нижча прибутковість у таких регіонах, як Черкаська область, компенсується вартістю абсолютно обмеженого ресурсу – землі.

Така залежність між ризиком, витратами та вартістю землі має враховуватися під час прийняття інвестиційних рішень та здійснення аграрної політики. Це особливо актуально для Черкаської області, яка має високий рівень землезабезпечення. Інвестиційна привабливість регіону завжди формується під впливом політичних, економічних, соціальних та інших факторів, що визначають умови інвестиційної діяльності в регіоні.

Аграрне виробництво характеризується відносно високою невизначеністю та мінливістю і, таким чином, високим рівнем ризику. Причини цього полягають у тому, що рослинни-

Таблиця 1

Рівень інвестування аграрних формувань Черкаської області

Показник	Рік				2016 у % до 2010
	2010	2012	2014	2016	
Капітальні інвестиції, всього, млн. грн.*	700,9	1034,9	1149,8	2685,3	383,1
Частка у структурі капітальних інвестицій регіону, %	24,8	27,4	35,2	41,3	+16,5
Капітальні інвестиції на:					
– одне аграрне формування (включаючи фермерські господарства), тис. грн.	383,6	557,6	597,3	1462,5	381,3
– 1 га с.-г. угідь, тис. грн	703,8	1039,2	1166,5	2718,2	386,2
– одного зайнятого в с.-г., тис. грн.*	4436	6672,5	8212,9	18245,9	411,3
– 1 грн. валової продукції, грн.	0,08	0,11	0,10	0,24	300,0

*Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послугами

Таблиця 2

Склад матеріально-технічних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Черкащини, 2005-2016 рр.

Показник	Рік						2016 у % до 2005
	2005	2008	2010	2012	2014	2016	
Площа с.-г. угідь, тис. га	995,9	995,7	995,2	995,9	985,8	987,8	99,2
Капітальні інвестиції, млн. грн.	377,3	1133,1	872,2	1034,9	1148,3	2685,3	711,7
те ж у відсотках до підсумку	18,4	22,1	24,8	27,4	35,2	41,3	+22,9
Зайнято населення в с.-г., лісовому та рибному господарстві, тис. осіб	171,6	162,9	141,7	155,1	140,0	147,2	87,8
те ж у відсотках до підсумку	29,6	27,9	25,1	27,6	26,7	28,4	-1,2
Наявність техніки на кінець року, од.:							
Трактори, всього, у т. ч. на 1000 га ріллі	10159 11	8436 9	7224 8	7545 8	6980 7	6954 7	68,5 63,6
Зернозбиральні комбайни, всього, у т. ч. на 1000 га зернових	1957 4	1579 4	1335 3	1432 5	1216 5	1200 4	61,3 100
Бурякозбиральні комбайни, всього, у т. ч. на 1000 га посіву буряків	550 15	324 13	262 7	254 8	197 12	139 11	25,3 73,3
Енергозабезпечення (енергетичні потужності на 100 га посівної площі, кВт)	235	197	190	203	184	195	83,0

Джерело: власні розрахунки на підставі даних Головного управління статистики у Черкаській області

Таблиця 3

Основні показники інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств України за 2012-2016 рр.

Показники	Рік					
	2012	2013	2014	2015	2016	2016 р. у % до 2012 р.
Чистий прибуток, млрд. грн.	26,7	14,9	21,4	101,9	89,3	334,4
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах, млрд. грн.)	19,1	18,6	18,4	29,3	49,7	у 2,6 р.
Питома вага с.-г. інвестицій до загальної кількості інвестицій, %	6,5	7,0	8,3	10,7	13,9	у 2,1 р.
Припадає прибутку на 1 грн. інвестицій в основний капітал, грн.	1,40	0,80	1,16	3,48	1,80	128,6
Частка підприємств, які одержали збиток, у загальній кількості сільськогосподарських підприємств, %	21,4	19,7	15,3	11,1	11,7	54,7
Частка інноваційно-активних підприємств у загальній кількості підприємств, %	18,6	18,5	17,3	19,5	19,5	104,8
Рентабельність операційної діяльності, %	22,8	11,7	21,4	43,0	32,7	+9,9

Джерело: розраховано за даними статистичних збірників «Статистичний щорічник України» за відповідні роки

цтво і тваринництво являють собою взаємопов'язані системи певних біологічних процесів. Високий рівень ризику підвищує витрати господарств. Проте географічно ці витрати розподіляються не рівномірно: у менш сприятливих для ведення сільськогосподарства регіонах ці витрати вищі, а отже, менші прибутки.

Розглянемо перелік наявних потенційно можливих джерел фінансування матеріально-технічної бази аграрних підприємств: внутрішні джерела фінансування; державний бюджет; власні кошти підприємств; фонди міністерств; комерційні кредити банків; інвестиційні венчурні фонди; зовнішні джерела фінансування; міжнародні організації; двосторонні угоди; міжнародні фінансові установи тощо (табл. 2) [7].

Для сільськогосподарських підприємств, які реалізують інвестиційні проекти за рахунок залучених коштів (позик банку), існують труднощі надання гарантій для таких позик. Для цього необхідне поліпшення координації фінансування матеріально-технічної бази і координації коштів різних джерел самофінансування. Розроблення і практична апробація механізмів координації, створення і застосування економічних стимулів і способів (фінансових схем) консолідації коштів різних джерел фінансування проектів і заходів – нагальна потреба для сільськогосподарства [4]. Основні показники інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств України за останні п'ять років наведено в табл. 3.

У цьому разі інвестиційні фонди могли б виступати як фінансові посередники, які сприятимуть підготовці, просуванню і здійсненню проектів щодо забезпечення сільськогосподарства регіону різноманітною сільськогосподарською технікою.

Дослідження показало, що дотації являють собою пряме субсидування і можуть використовуватися для фінансування частини проекту. За правильного планування це заохочує одержувачів до витрат власних ресурсів, а сторони, що беруть участь у фінансуванні, – до спільного освоєння проекту. Дотації можуть бути ефективними в проектах, які мають обмежені можливості в тому, що стосується відшкодування витрат.

Внутрішні і зовнішні позики є найбільш важливим інструментом фінансування капіталовкладень в аграрне виробництво як додаток до бюджетного фінансування. Пільгове фінансування здійснюється на більш сприятливих умовах порівняно з комерційним джерелом. Пільговий характер фінансування забезпечується різними способами: зменшення відсоткової ставки, поєднання дотацій із позиками, надання більш тривалого пільгового періоду, продовження періоду виплати. Але

цей механізм може застосовуватися виключно для державних підприємств [3].

За рівнем забезпеченості сільськогосподарства матеріально-технічними ресурсами, інвестиційною підтримкою сільське господарство України відстає від країн колишнього СРСР. Кількість та якість основних виробничих засобів не відповідають технологічній потребі. У середньому по Україні на 1 га сільськогосподарських угідь припадає у п'ять-сім разів менше основних засобів, ніж у сільськогосподарських підприємствах зі сформованою матеріально-технічною базою. Інвестиційну підтримку розвитку сільськогосподарства в різних країнах світу за 2015 р. наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Інвестиційна підтримка розвитку сільськогосподарства у різних країнах світу, 2015 р.

Показники	Польща	Білорусь	Росія	Казахстан	Україна
Інвестиції, спрямовані в сільське господарство, млрд. дол. США	1,4	1,3	4,9	0,75	1,3
Площа сільськогосподарських угідь, млн. га	18,3	8,8	190,8	90,3	36,4
Інвестиції на 1 га с/г угідь, дол. США	77	148	26	8	36
Площа ріллі, млн. га	13,9	5,5	76,7	24,4	31,1
Інвестиції на 1 га, дол. США	101	236	64	31	42

Джерело: розраховано за даними Мінагропрому України

Досвід розвитку матеріально-технічної бази польського аграрного сектора економіки демонструє постійне зростання. У цілому соціально-економічний розвиток країни поліпшився, оскільки споживання населенням продуктів харчування та їх якість суттєво зросли. У цей же час Польща також стала великим експортером продовольства в ЄС та світі. Безумовно, вирішальну роль відіграла успішна реформаторська політика держави щодо фінансового забезпечення польських фермерських господарств новітніми високопродуктивними сільськогосподарськими машинами та обладнанням для розширеного виробництва.

Особливо низький рівень фондооснащеності в малих та середніх господарствах із площею посівів до 250 га, які становлять понад 2/3 їх загальної кількості. Результативність

сільського господарства визначається наявністю, станом та структурною комплексністю всіх факторів виробництва: земельних і трудових ресурсів, основних і оборотних засобів. Від рівня капіталозабезпеченості аграрного виробництва залежать його ефективність, конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, продуктивність праці в галузі.

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від ролі і місця цієї галузі в системі агропромислового комплексу та в національній економіці, насамперед це стосується характеру економічних відносин між сільським господарством та іншими сферами економіки. Інвестиційну діяльність й інвестиційний клімат слід розглядати як багатогранні і багатофакторні явища, які потребують комплексних оцінок (табл. 5).

Таблиця 5

Питома вага сільського господарства у валовій доданій вартості та капітальних інвестиціях національної економіки України в 2010-2016 рр.

Рік	Питома вага сільського господарства в національній економіці, %		Співвідношення частки сільського господарства у валовій доданій вартості до частки в капітальних інвестиціях
	у валовій доданій вартості	у капітальних інвестиціях	
2010	8,4	6,1	1,37
2011	8,8	6,6	1,44
2012	8,6	6,6	1,36
2013	8,7	7,1	1,39
2014	11,7	8,6	1,38
2015	14,2	10,7	1,33
2016	13,7	13,8	0,99

Джерело: Державна служба статистики України

Нормативно-правове регулювання сфери інновацій та інвестицій здійснюють закони України: «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991; «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001; «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999; «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002; «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991; постанови Кабінету Міністрів України; «Про Державне агентство з інвестицій та розвитку» від 17.05.2010 № 356; «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 рр.» від 12.03.2012 № 294; наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-інновація» від 01.10.2008 № 361 та ін.

У наведених нормативних актах закріплено основні положення державної політики у сфері інноваційної діяльності, поняття, якими керуються суб'єкти цієї діяльності та відповідні органи, що реалізують інноваційно-інвестиційну політику, а також безпосередньо встановлено компетенцію органів державного управління інноваційною діяльністю. Однак у цих документах немає комплексного визначення загальних напрямів державної політики в інноваційній сфері, правового механізму здійснення суб'єктами інноваційної діяльності та не впорядковано законодавче і правове підґрунтя реалізації державної

політики інноваційно-інвестиційного розвитку суб'єктами інноваційної діяльності та суб'єктами владних повноважень.

Висновки. Успішна інвестиційна діяльність можлива за умови створення сприятливого інвестиційного клімату, тобто середовища, в якому проходять інвестиційні процеси. Вона формується під впливом політичних, економічних, соціальних та інших факторів, що визначають умови інвестиційної діяльності в регіоні й ступінь ризику інвестування. Параметрами оцінки інвестиційного клімату в країні, регіоні, галузі та підприємстві виступають кількісні та якісні характеристики їх стану та розвитку. В умовах реформування відносин власності і форм господарювання виникає гостра необхідність дослідження інвестиційного клімату функціонування сільськогосподарських підприємств з урахуванням регіональних особливостей.

Одним із пріоритетних завдань розвитку сільськогосподарських підприємств виступає відновлення і відтворення основного капіталу, що зумовлює необхідність і доцільність удосконалення законодавчо-нормативних актів, фінансово-кредитного механізму, цінової політики тощо.

Нарощування капіталозабезпеченості аграрного виробництва відповідно до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку галузі з урахуванням багатоукладності на селі є важливим стратегічним завданням.

У сучасних умовах регіону вирішальним фактором у підвищенні прибутковості й рентабельності сільськогосподарських підприємств виступає не рівень концентрації капіталу та приросту інвестицій, а їх якісна структура, підвищення ефективності їх використання, спрямування коштів на впровадження інноваційної моделі розвитку, застосування новітніх технологій, техніки, прогресивних форм організації праці та системи менеджменту.

Література:

1. Реструктуризація матеріально-технічної бази агропромислового комплексу / П.Т. Саблук, М.І. Кісіль, П.А. Стецюк, Г.М. Підлісецький та ін. К.: ІАЕ, 1997. 296 с.
2. Гайдуцький А.П. Методологічні та методичні аспекти оцінки інвестиційної привабливості аграрного сектору. Вісник аграрної науки. 2002. № 7. С. 73-75.
3. Інвестиційний клімат: теорія і практика / М.Д. Лесечко, А.О. Чемерис, О.М. Чемерис; УАДУ при Президентові України. Львівський філіал. Л.: ЛФ УАДУ, 2001. 166 с.
4. Михайленко О.П. Інвестування і реформування форм власності. Х.: Основа, 2000. 250 с.
5. Шпак М.В. Стратегія інвестиційної діяльності та пріоритетні сфери, зони та об'єкти іноземного інвестування в Україні. Вісник аграрної науки. 2001. № 4. С. 67-70.
6. Основні виробничі фонди сільського господарства: ефективність, оновлення, оцінка / Г.М. Підлісецький, П.М. Гарасим, М.І. Герун та ін.; за ред. Г.М. Підлісецького. К.: Урожай, 1995. 192 с.
7. Могилова М.М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, оцінка, відтворення: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. 404 с.
8. Збарська А.В., Алексєєва Ю.Ю. Матеріально-технічне забезпечення сільських домогосподарств. Економіка АПК. 2017. № 12. С. 52-57.
9. Харченко В.В., Харченко Г.А. Інноваційно-інвестиційне забезпечення формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: Компрінт, 2015. 268 с.
10. Харченко В.В., Харченко Г.А. Інноваційно-інвестиційне забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4888>.

Збарский В.К., Збарская А.В. Место инвестиций в развитии материально-технической базы аграрных предприятий

Аннотация. В статье дана оценка инвестиционного обеспечения формирования материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий Украины.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, эффективность, землеобеспечение, инвестиционные технологии, материально-техническая база.

Zbarsky V.K., Zbarska A.V. Place of investment in the development of material and technical bases of agricultural enterprises

Summary. The article gives an assessment of the investment support for the formation of material and technical base of agricultural enterprises in Ukraine.

Keywords: investment activity, economic efficiency, land provision, innovative technologies, material and technical base.